

DET AUTONOMA UNIVERSITETET OCH DEN AUTONOMA TÄNKAREN

Wilhelm von Humboldt är en av de mest betydande tänkarna som finns när det gäller formerandet av vår idé om ett universitet. Men hur förhåller det sig idag med idén att ett universitet är något som skall granska sin samtid, och således vara autonomt från både statliga och marknadsmässiga påtryckningar? Och i vilken bemärkelse kan man tala om vår tids tänkande akademiker, det tänkande subjektet, som autonomt?

Text: Camilla Kronqvist

Allt som oftast bubblar det upp debatter om yttrandefrihet. De här debatterna slutar oftast i diskussioner om hur mycket hot och hat man får sprida innan en annan får känna sig kränkt eller rädd, och om hur pass hårdhudad man borde kunna vara i relation till sina medmänniskor. Mer sällan handlar de här diskussionerna om den rätt så näralliggande åsiktsfriheten, eller den i engelskan och tyskan omtalade tankefriheten, d.v.s. friheten att ha tankar, synvinklar eller ståndpunkter oberoende av andras synpunkter, och hur den här kan undertryckas inom totalitära stater, genom censur och förföljelse. Än mindre handlar diskussionerna om vad man kunde kalla ett slags *tankens frihet*. Den här kunde beskrivas som friheten att i sitt tänkande röra sig mot olika objekt, att förutsättningslöst undersöka dem och utveckla nya perspektiv på hur de kan förstås. Att låta tanken sväva men samtidigt sätta den på prov för att se vart den bär.

Denna "tankens frihet" kunde sägas vara den bärande tanken i idén om universitetet. I alla fall om vi ser på idéerna om den akademiska friheten som den utvecklades hos **Wilhelm von Humboldt**. Det humboldtska forskningsuniversitetet karakteriserades av två friheter. Lärarens frihet att under-

visa utifrån sina egna forskningsintressen och det som hen ansåg var väsentligt. Den studerandes frihet att söka sig till de lärare och studieområden som hen ansåg meningsfulla.

Från Humboldt kom också tanken om att universitetet ska ge undervisning baserad på forskning. Den här tanken gick utöver idén att läraren bara förmedlar kunskap om tidigare kunskap, som studerandena skulle ta emot. Såväl lärare som studerande var satta i vetenskapens tjänst. En annan avgörande sak för det goda universitetet var för Humboldt universitetets autonomi. Universitetets angelägenheter sköttes bäst utan allt för mycket statlig inblandning.

Ekon av Humboldts ideal lever kvar i många senare principdokument och lagtexter. Magna Charta Universitatum är t.ex. ett dokument som 1988 vid Bolognauniversitetets 900 års jubileum undertecknades av 388 universitetsrektorer och -ledare. Där formuleras principer om akademisk frihet och universitetets autonomi. I den läser vi i paragraf 3 att "Frihet i forskning och utbildning är universitetens grundläggande livsprincip. Statsmakterna och universitetet måste inom sina respektive områden respektera detta grundläggande krav." I Finlands universitetslag står också att "Universitetet har till uppgift att främja den fria forskningen och den vetenskapliga och konstnärliga bildningen, att meddela på forskning grundad högsta undervisning". Men då föregående mening fortsätter med satsen "och att

Från Humboldt kom också tanken om att universitetet ska ge undervisning baserad på forskning. Den här tanken gick utöver idén att läraren bara förmedlar kunskap om tidigare kunskap, som studerandena skulle ta emot. Såväl lärare som studerande var satta i vetenskapens tjänst.

fostra de studerande till att tjäna fosterlandet och mänskligheten", kan man börja undra hur fritt universitetet ska vara från det omgivande samhället.

Med det här vill jag inte säga att forskningen och undervisningen vid universitetet inte ska stå i kontakt med och bidra till samhället. Det säger sig självt att den verksamhet som bedrivs vid universitetet på olika sätt alltid kommer att komma samhället till godo. Universitetet har varit satta i samhällets tjänst i och med att de utbildat många av statens och kommunernas tjänstemän. Utbildning av lärare till olika nivåer ska inte heller förglömmas. Man kan också

se inlag av vetenskapliga diskussioner i offentliga debatter, i journalistikens form och innehåll, o.s.v.

Kraven på att universiteten ska vara till nytta för samhället tar idag ändå mycket mer konkreta former än önskan att universiteten bidrar till tjänstemännens utbildning och samhällets allmänna bildningsnivå. Målet för universitetet, om man ska tro undervisningsministeriet, är snarare att bidra till att få utbildad arbetskraft till näringslivet, att klarare ange arbetslivsinriktade specialfärdigheter o.s.v. Under de senaste åren har också kraven på forskningssidan skärpts i och med att mer och mer av en krympande mängd resurser länkas till utförda forskningsresultat, i första hand artiklar, samt att mer och mer forskningsfinansiering konkurrensutsätts. Samtidigt har en del av de forskningsmedel som tidigare alltid tilldelats efter hård konkurrens forskare emellan, nu överförts till politisk beställningsforskning.

Det finns alltså skäl att fråga hur fria universitetens forskare och lärare idag är att verka i en humboldtsk anda. Finlands nya universitetslag (2009) var tänkt att öka universitetens autonomi. Vad som avsågs med denna auto-

Förhoppningen om att det privata skulle komma in som en allt viktigare finansiär av universitetens verksamhet har inte ... infriats. Det visade sig svårt att fostra en ny donationskultur genom en lagförändring.

nomi var i första hand att universiteten skulle upphöra att vara statliga ämbetsverk, och därmed fria från det produktivhetsprogram som övriga ämbetsverk var satta att möta. Den nya universitetslagen skulle också göra det lättare för universiteten att ta emot privata donationer.

Hur gick det då med det nya autonoma universitetet? Tråkigt nog öppnade inte reformen för en bättre ekonomisk situation. Det här berodde dels på att staten, efter att den nya universitetslagen gick i kraft, skurit i och frusit de statliga anslagen. Den ekonomiska situationen gjorde också att avkastningen på insamlade medel inte blivit så stor man hoppats på. De privata donationerna gav därmed inte rum för de nya satsningar i t.ex. forskaranställningar som man hoppats på efter att de statliga medlen just och just räckt för att hålla igång undervisningen. När en universitetsprofessor eller lärare tidigare satt säker på en statlig tjänst, har nu samarbetsförhandlingar blivit en alltmer vanlig del av universitetens verksamhet.

Förhoppningen om att det privata skulle komma in som en allt viktigare finansiär av universitetens verksamhet har inte heller infriats. Det visade sig svårt att fostra en ny donationskultur genom en lagförändring. Den känslomässiga förpliktelse och vilja att bidra till sitt *alma mater* som finns hos amerikanska företagsledare framstår ännu som en glansbild av idén om det privatfinansierade universitetet.

Däremot gick det lättare att fostra en ny verksamhetskultur inom universiteten genom ekonomiska incitament. Med ständigt krympande resurser och krav på konkurrens mellan enskilda forskare och forskargrupper, samt mellan de finländska universiteten, har betoningen i verksamheten förskjutits till att uppfylla de mål som ställs i resultatförhandlingarna med undervisningsministeriet. (Sagda ministerium har av vissa kallats universitetets främsta kund; det här för att uppmärksamma att det inte alls är studenterna som utgör universitetens kunder, även om man kunde tänka sig det. Deras studieprestationer, studiepoäng och examina, är i sig resultat man hänvisar till för att få finansiering.) De resultat som man här försöker överträffa andra universitet med, handlar bland annat om magisters- och doktorsexamina, och inom forskningen allt mer publikationer och publikationernas genomslagskraft. Med andra ord, i vilka tidskrifter publicerar man, hur välrenommerade är de och hur ofta citeras en forskares artiklar?

Det paradoxala i den här situationen är att mätare som introducerats för att mäta *kvalitet*, i praktiken resulterar i en ökande *kvantitet* av de verksamheter som är ekonomiskt lönsamma, utan att för den delen säkra att kvaliteten ökar eller ens bibehålls. Forskningspublikationer som tidigare setts som ett medel för att nå ut till forskarsamfundet med forskning som i sig setts som ett självändamål, blir nu snarare ett medel för att hålla sig kvar i forskarsamfundet, eller för att det över huvud taget ska finnas ett forskarsamfund.

Att det här inte skulle inverka på forskningens innehåll och kvalitet är en vacker tanke, men det är svårt att se hur denna tanke skulle omsättas i praktiken. Om fokus ligger på mätbara resultat, snarare än på ett välutvecklat innehåll, är det självklart att det är mera lönsamt för den enskilda forskaren och universiteten att ge ut flera,

något modifierade versioner av en forskningsartikel. Först i en konferenspublikation, sedan i en tidskrift, ännu senare kanske i en bok. Det är mera lönsamt att välja att fördela sina forskningsresultat i ett flertal artiklar som variationer av ett tema, än att utveckla ett större tankekomplex i enbart en bok. Det är mera lönsamt att rikta in sin forskning på teman som bär löfte om att snabbt generera resultat i form av artiklar, än att ge sig in i mer riskfyllda projekt som på längre sikt kunde visa sig mer intressanta och omvälvande.

Universiteten påbjuds i universitetslagen att "ordna sin verksamhet så att hög internationell kvalitet säkerställs inom forskning, konstnärlig verksamhet, utbildning och undervisning med iakttagande av etiska principer och god vetenskaplig sed". Men ges universitetet, och speciellt dess forskare och lärare, idag ges möjlighet och förutsättningar för att vidmakthålla idéer om "etiska principer och god vetenskaplig sed"?

För att ta ett konkret exempel: I hur hög grad kan forskare välja att ge ut färre artiklar men av högre kvalitet om det är kvantiteten som i slutändan räknas, eller om kvantiteten av ens forskning är det första kriterium som avgör om kvaliteten alls ska beaktas? Är forskaren fri att handla så här utan att bestraffas för att inte producera tillräckliga forskningsresultat? Eller borde vi bara acceptera att de etiska principer som styr vår uppfattning om vad som är

god vetenskaplig sed, har förändrats? Forskningens kvalitet avgörs helt enkelt inte längre med frågan "Är det här bra? Kunde det göras bättre?" utan genom bedömningen "Det är åtminstone inte sämre än annat som ges ut".

I det humboldtska idealet var universitetets autonomi från statliga krav, såväl politiska som ekonomiska, en förutsättning för att universitet bäst skulle kunna verka i vetenskapens tjänst. Bland annat gav det en möjlighet för forskarsamfundet att själva utveckla de principer och ideal som skulle styra verksamheten. Med den ökade ekonomiska, och i ökande grad också politiska, styrningen av universiteten, har möjligheten att självständigt formulera vad som gör den akademiska verksamheten viktig allt mer satts på undantag.

Det här har gjort att de klassiska kraven på universitetens autonomi istället har blivit en fråga om den individuella forskarens eller lärarens autonomi, d.v.s. en fråga om forskaren och lärarens personliga integritet. I vilken mån förmår hen försvara de tidigare idealen i ett sammanhang där de tillmätts allt mindre betydelse? Är hen autonom i den mening att hen står emot gruppptryck och den retorik som vill göra universiteten till produktionsenheter av examina

Vill vi värna om den akademiska friheten och universitetens verkliga autonomi från politik och ekonomi, räcker det inte att förlita oss på individuella forskares och lärares personliga integritet.

och artiklar? Klarar hen av att värja sig mot t.ex. tal om doktorsproduktion och genomströmning med motiveringen att dylika liknelser till företags- och industrivärlden urholkar det meningsfulla i den verksamhet hen bedriver?

Förstås vill jag inte underskatta vikten av personlig integritet och höga ideal. De tillhör livsförutsättningarna för all god akademisk forskning, också i de sammanhang där de ekonomiska ramvillkoren för att verka akademiskt är märkbart bättre. Men jag vill påminna om att personlig integritet inte betalar hyror eller ger mat på bordet, och att forskare, som ofta lever på kortare visstidsanställningar eller stipendier, också ska bo och äta. Vill vi värna om den akademiska friheten och universitetens verkliga autonomi från politik och ekonomi, räcker det inte att förlita oss på individuella forskares och lärares personliga integritet. Den är många gånger mycket svagare än vad vi forskare och lärare själva skulle önska.

Camilla Kronkvist är doktor i filosofi, verksam vid Åbo Akademi.